283; Âdil Mennâ', *Aʿlâmü Filisṭîn fî evâḫiri'l-ʿahdi'l-ʿOṣmânî (1800-1918),* Beyrut 1997, s. 144-145, 152-156; Nâsırüddin Esed, *el-Ḥayâtü'l-edebiyyetü'l-ḥadîṯe fî Filisṭîn ve'l-Ürdün ḥattâ sene 1950,* Amman 2000, s. 42-44; H. Khateeb, "Rūḥī al-Khālidī: A Pioneer of Comparative in Arabic", *JAL,* XVIII (1987), s. 81-87; a.mlf., "el-Ḫâlidî, Rûḥî b. Yâsîn", *Mv.AU,* VIII, 74-78; Hasan Hamîd, "Rûḥî el-Ḫâlidî", *et-Türâṣü'l-ʿArabî,* XXII/86-87, Dımaşk 1423/2002, s. 346-352; a.mlf., "el-Ḫâlidî", *el-Mevsûʿatü'l-ʿArabiyye,* Dımaşk 2003, VIII, 737-739; S. Moreh, "al-Khālidī, Rūḥī", *EI²* (İng.), IV, 936; A. N. Staif, "al-Khālidī, Rawḥī", *Encyclopedia of Arabic Literature* (ed. J. S. Meisami – P. Starkey), London 1998, II, 431.

ALİ BULUT

HALİKARNAS BALIKÇISI

(bk. KABAAĞAÇLI, Cevat Şakir).

HALÎL BEYDES

(خليل بيدس)

(1874-1949)

Filistinli hıristiyan edip ve eğitimci.

1291'de (1874) Filistin'de Celîle bölgesinde yer alan Nâsıra'da (Nazereth) hıristiyan bir ailenin çocuğu olarak doğdu. Halîl İbrâhim es-Sabbâğ adıyla da bilinir. Amcasının dönemin ünlü şahsiyeti Beydes'e benzemesinden dolayı aile Beydes lakabıyla anılır. Kumaş ticaretiyle uğraşan babası otuzlu yaşlarda öldü. Halîl'in bakımını önce ninesi, ardından amcası üstlendi. Edward Said'in babasının kuzeni olan Halîl Beydes ilk eğitimine Nâsıra'daki Rus Ortodoks Okulu'nda başladı. Ardından Nâsıra'da yeni açılan ikinci kademe Rus Öğretmen Okulu'na kaydoldu. Altı yıl devam ettiği bu okuldan mezun olduktan sonra 1893-1908 yılları arasında Suriye, Filistin ve Lübnan'daki pek çok Rus okulunda görev aldı, başta yöneticilik olmak üzere değişik görevler yaptı. Yine bu süreçte Rusça'sını ilerletmek için çaba harcadı. İdareciliği sırasında aynı okulda öğretmen olarak çalışan Edâl adlı bir hanımla evlendi.

Beydes, Suriye ve Lübnan'da geçirdiği on beş yılın ardından II. Meşruiyet'in ilânından (1908) sonra Filistin'e döndü. Yaklaşık üç yıl Hayfa'da kaldı, bu süre içinde Arap dünyasında ilim ve kültür çevrelerinde de büyük itibar gören *en-Nefâʾis* gazetesini çıkardı. 1911'de ailesi ve akrabalarının isteğiyle öğretmenliği bıraktı ve patrikhânede Ortodoks grubunu temsil etmek için Kudüs'e taşındı. Kudüs'teki ikameti sırasında bu dönemde artan milliyetçilik hareketlerine katıldı. *el-Ehrâm, el-Muḳaṭṭam* gibi Mısır gazetelerinde Türkler'in Araplar'a âdil davranması gerektiğine dair yazılar kaleme aldı. 10 Haziran 1916'da Osmanlı Devleti'ne karşı başlatılan büyük isyan esnasında idama mahkûm edilince Kudüs'teki Ortodoks patriğine sığınarak idamdan kurtuldu. Beydes'in tepkisi Osmanlı Devleti'nden sonra Filistin idaresini üstlenen İngilizler'e karşı da devam etti. Kalemi gibi hitabeti de çok etkiliydi, konuşmalarında özellikle manda ve siyonist düşüncesine karşı çok sert ifadeler kullandı. Nisan 1920'de Kudüs'te Nebî Mûsâ gösterilerinde bir yürüyüşe katıldı ve burada Filistin topraklarında bir yahudi devletinin kuruluşunun önünü açan Balfour Deklarasyonu'nu (1917) sert dille eleştiren bir konuşma yaptı. Onun konuşmasının ardından galeyana gelen halk yahudilere saldırdı. Taraflar arasında çıkan çatışmalar sonunda çok sayıda insan öldü. Bu olaylar üzerine Beydes, İngiliz kuvvetleri tarafından tutuklandı. Önce idama, daha sonra on beş yıl hapse mahkûm edildi. Ancak yahudi asıllı İngiliz Herbert Samuel'in temsilci olarak bölgeye gelmesi üzerine aralarında Halîl Beydes ve Mûsâ Kâzım el-Hüseynî'nin de yer aldığı siyasî tutuklular serbest bırakıldı.

Filistin meselesi konusunda gayret gösteren ve Filistinliler'in millî bir kimlik oluşturmasına önemli katkılar sağlayan Beydes, tahliyesinin ardından kendisine Eğitim Genel Müdürlüğü'nde görev teklif edilmesine rağmen sömürge idaresi altında çalışmayacağını söyleyerek teklifi reddetti ve *en-Nefâʾis*'i tekrar çıkarmaya başladı. Burada mahkeme ve tutukluluk süresinde yaşadıklarını kaleme aldı. Aynı zamanda Kudüs'teki İngiliz Mutrân Okulu'nda Arap dili ve edebiyatı dersleri verdi. 1945'te emekliye ayrıldıktan sonra Kudüs'te eski yazma eserlerle ilgili çok zengin bir kütüphane kurdu. Fakat yahudiler, 15 Mayıs 1948'de Filistin topraklarını işgale ve Filistinliler'i öldürüp yurtlarını yağmaya başlayınca Kudüs yakınlarındaki Silvân'a sığınmak zorunda kaldı. Buradan Amman'a gitti, ardından ailesiyle buluşmak için Beyrut'a geçti. 9 Şubat 1949 tarihinde öldü. Halîl Beydes, XIX. yüzyılın sonlarından itibaren modern Filistin edebiyatının gelişimine büyük katkı sağlamış ve beş ana dalda eser vermiştir.

Beydes'in yaptığı en önemli çalışmalardan biri oldukça zor şartlar altında *en-Nefâʾis* gazetesini çıkarmış olmasıdır. Onun gazetesinin genel anlamda modern Arap edebiyatı üzerinde, özelde ise Filistin edebiyatının gelişmesinde çok büyük katkısı olmuştur. Karşılaştığı engellere rağmen gazetesini yaşatmak, sürekli geliştirip yenilemek amacıyla büyük gayret sarfetmiştir. Bu gazetenin modern Filistin edebiyatına olan katkıları şu şekilde özetlenebilir: Gazete çoğunlukla Rusça'dan, zaman zaman da Avrupa edebiyatından yapılan çevirilerin yayımlanabileceği bir yer olmuştur. Rus edebiyatından pek çok başyapıtı ilk defa Beydes Arapça'ya çevirmiştir. Bu anlamda gazetesi, XX. asrın ilk yıllarında modern Arap edebiyatındaki tercüme hareketinde çok önemli rol oynamıştır. Beydes Rusça dışında İngilizce, Almanca, Fransızca ve İtalyanca'dan da Arapça'ya çeviriler yapmış, bazı Arapça metinleri de Rusça'ya çevirmiştir. Bu arada, hem Arap dünyasından hem diğer ülkelerden aralarında Iraklı Maʿrûf er-Rusâfî, Lübnanlı Halîm Dammûs, Suriyeli Kistâkî el-Himsî, Lübnanlı Vedîʿ el-Bustânî'nin yer aldığı pek çok yazarın ilgisini çekerek modern Filistin edebiyatı kadar modern Arap edebiyatının da gelişimini hızlandırmıştır. Beydes, metinleri çevirirken Arap okuyucularının beklentisini karşılayabilmek için orijinal metinde büyük değişimler yapmaktan çekinmiyordu. Arapçalaştırma adı verilen bu çevirilerde metinleri âdeta yeniden yazıyordu. Arapçalaştırma, XIX. asrın sonu ile XX. asrın başlarında Arap okuyucuları ile Batı edebiyatı arasında bir köprü vazifesi görmüş, bunun ardından gelen adım ise bağımsız yazarlık olmuştur.

Başlangıçta tamamen çeviriyle uğraşan Beydes, daha sonra orijinal hikâye ve romanlar yazmaya yönelmiştir. Nitekim ilk edebî eseri olan *el-Vâriṯ* (1920) adlı romanını yayımlayıncaya kadar 1898-1914 yılları arasındaki on altı yıl boyunca Batı edebiyatından romanlar çevirmiştir. Bu da yaptığı çevirilerin Beydes'in edebî kimliğinin gelişimi üzerindeki etkisine işaret etmektedir. *el-Vâriṯ*'te sosyal konular ve aşk ele alınmıştır. Beydes'in Arap-İsrail ilişkilerini işlediği tek eseri bu romanıdır ve estetik değerden ziyade tarihî bir değere

Halîl Beydes

sahiptir. Romanın her okunuşunda akılda romanın konusu etrafındaki olaylarla ilgili birçok soru oluşmaktadır. Eserdeki olay örgüsü iki geleneksel rakip olan iyi ile kötü üzerine oturmaktadır. Romandaki karakterlerin, mağdur Araplar'ın temsil edildiği iyi ve bütün yahudilerin temsil edildiği kötü olarak ikiye ayrılması bütün konuyu naif bir genelleme üzerine kurmaktadır. Bu temsillere bağlı kalınmadan roman tarihî bağlamda değerlendirildiğinde, I. Dünya Savaşı esnasında ve sonrasındaki dönemde Filistin'de roman yazıcılığı konusunda yapılmış ilk denemelerden biri olması bakımından bir değer taşıdığı görülür. Bu eserin yanı sıra Beydes kısa hikâyelerden meydana gelen iki kitap daha yayımlamıştır. Bunlardan ilki *Dîvânü'l-fükâhe*'dir (Kahire 1924) ve edebî, tarihî, aşk ve sosyal konulu yirmi dört hikâyeden oluşmaktadır. İkincisi *Mesâriḥu'l-eẕhân* olup (Kahire 1924) benzer şekilde hayatın gerçekleriyle ilgili edebî, estetik ve kurgusal hikâyelerden meydana gelmektedir. Bunların dışında Beydes'in kayıp altı eserinin daha bulunduğu belirtilir.

Diğer bazı eserleri de şöylece sıralanabilir: *el-ʿİḳdü'n-naẓîm fî aṣli'r-Rûsiyyîn ve iʿtinâḳıhimi'l-imâni'l-ḳavîm* (Lübnan 1897), *Ḥafelâtü't-tetvîc* (Beyrut 1898), *el-Ḳuṣûrü'd-dârice* (Beyrut 1898), *el-Ḳuṣûrü'l-ʿaṣriyye* (Beyrut 1898), *el-ʿİḳdü's-semîn fî terbiyeti'l-benîn* (Lübnan 1898), *Mirʾâtü'l-muʿallimîn* (Beyrut 1898), *er-Ravżü'l-muʾnise fî vaṣfi'l-arżi'l-muḳaddese* (Beyrut 1899), *Târîḫu'ṭ-ṭayarân* (Kahire 1912), *ed-Düvelü'l-İslâmiyye* (Kudüs 1912), *Riḥle ilâ Sînâ* (Beyrut 1912), *Derecâtü'l-ḥisâb* (I-II, Kudüs 1913), *Derecâtü'l-ḳırâʾe* (I-VI, Kudüs 1913-1921), *Mülûkü'r-Rûs* (Kudüs 1913), *Ümemü'l-Balḳan* (Kudüs 1914), *Tesrîḥu'l-ebṣâr fîmâ taḥtevîhi bilâdünâ min âsâr* (Kudüs 1920), *Târîḫu'l-Ḳudüs* (Kudüs 1922), *Muḫtârü'l-beyân ve'ttebyîn* (Kudüs 1924), *el-Kâfî fi'ṣ-ṣarf* (Kudüs 1924), *el-ʿArab: Ebṭâlühüm ve eşheru ḥavâdisihim* (Kudüs 1942) (diğer çalışmaları ve eserleri için bk. *Essays in Arabic Literary Biography,* s. 72).

BİBLİYOGRAFYA :

Ziriklî, *el-Aʿlâm,* II, 312-313; Nâsırüddin el-Esed, *Muḥâḍara ʿan Ḫalîl Beydes: Râʾidü'l-ḳıṣṣati'l-ʿArabiyyeti'l-ḥadîse fî Filisṭîn,* Kahire 1963, s. 18-79; Ahmed Ebû Matar, *er-Rivâye fi'l-edebi'l-Filisṭînî,* Beyrut 1980, s. 19-21; Abdurrahman Yâgî, *Ḥayâtü'l-edebi'l-Filisṭîni'l-ḥadîs min evveli'n-nehḍa ḥatte'n-nekbe,* Beyrut 1981, s. 437-439, 452; Hüseyin Ömer Hamâde, *Târîḫu'n-Nâṣıra ve ḳażâhâ: Ḳıṣṣatü'l-arż ve'l-insân fî Filisṭîn maʿa semâsireti's-siyâse ve'l-arâżî,* Amman 1982, s. 58; M. Cum'a el-Vahş, *Mecelletü'n-nefâʾisi'l-Filisṭîniyye ve itticâhâtühe'l-edebiyye,* Amman 1989, s. 35-38, 81; Ömer Rızâ Kehhâle, *Muʿcemü'l-müʾellifîn,* Beyrut 1414/1993, I, 676; Hannâ Ebû Hannâ, *Dârü'l-muʿallimîne'r-Rûsiyye fi'n-Nâṣıra, es-Siminâr, 1886-1914 ve eşeruhâ ʿale'n-nehḍati'l-edebiyye fî Filisṭîn,* Nazareth (Nâsıra) 1994, V, 93-119; Vâsıf Kemâl Ebü'ş-Şebâb, *Fünûnü'n-neşr fi'l-edebi'l-Filisṭînî: 1900-1948,* Amman 1998, s. 73; Edward W. Said, *Out of Place: A Memoir,* New York 2000, s. 113-114; Cihâd Sâlih, *Ḫalîl Beydes: Râʾidü'l-ḳıṣṣati'l-ḳaṣîreti'l-ḥadîse fî Filisṭîn ve evvelü sefîr li'l-edebi'r-Rûsî fi'ş-şeḳâfeti'l-ʿArabiyye,* Râmallah 2005, s. 11-107; İbrahim Taha "Khalil Baydas", *Essays in Arabic Literary Biography: 1850-1950* (ed. R. Allen), Wiesbaden 2010, s. 71-79; "Ṣıḥâfetü Sûriyâ ve Lübnân", *Mecelletü'z-Zühûr,* II, Kahire 1911, s. 186; M. Peled, "Palestinian Literature in 1917-1948", *Arabica,* XXIX/2, Leiden 1982, s. 143-183; http://en.wikipedia.org/wiki/Khalil_Beidas.

MAHMUT KELPETİN

HALÎL CİBRÂN

(bk. CİBRÂN HALÎL CİBRÂN).

HALÎL MUTRÂN

(خليل مطران)

Halîl b. Abduh b. Yûsuf Mutrân
(1869-1949)

Lübnanlı şair, gazeteci ve mütercim.

Lübnan'ın Ba'lebek şehrinde dünyaya geldi. Kaynakların çoğu 1872 veya 1871 yılında doğduğunu belirtirse de kilise vaftiz kayıtlarına göre 1869'da doğmuştur. Ailenin soyu Gassânîler'in Ezd kabilesine dayanır. Katolik hıristiyan olan babası Abduh Mutrân tâcirdi. Kendisinden şiiri ve şairliği öğrendiği annesi Melike Sabbâğ ise Filistinli kültürlü bir ailedendi. "Başpiskopos" anlamına gelen Mutrân (Matrân) lakabı dedesinden gelir. İlk eğitimini Zahle'de el-Külliyyetü'ş-şarkıyye'de tamamladıktan sonra babası onu Beyrut'ta el-Külliyyetü'l-bıtrîkıyye'nin yatılı kısmına kaydettirdi (1881). Bu okulda Arap dili ve edebiyatı ile Fransız dili ve edebiyatını, hıristiyan ilâhiyatını öğrendi. Hocaları arasında kendisine edebiyatı ve şiiri sevdiren Halîl el-Yâzicî ile İbrâhim el-Yâzicî kardeşler de vardı. Türk karşıtı milliyetçi görüşlerinin oluşmasında İbrâhim el-Yâzicî'den etkilendi. Bazı arkadaşlarıyla birlikte Beyrut'ta Eşrefiyye'ye gidip geldiğini ve orada millî-hamâsî şiirler okuduğunu kendisi belirtmektedir.

Beyrut'ta mezun olduğu patrik okulunda kısa bir süre hocalık yaptı. Ardından Osmanlı yönetimini eleştirip yeren bir şiirinden dolayı 1890'da Lübnan'dan ayrılmak zorunda kaldı ve İskenderiye'ye yaptığı ziyaretten sonra Paris'e gitti. Buradaki ikameti esnasında (1890-1892) Batı kültürünü, Fransız romantizmini ve diğer edebî akımları tanıma fırsatı buldu. Lübnanlı ve Suriyeli göçmenlerle, ayrıca Jön Türk hareketi liderlerinden Ahmed Rızâ ile temas kurdu. Fransız devriminin tesirinde kaldı. 1892'de Güney Amerika'ya (Şili) geçti ve ardından Mısır'a giderek İskenderiye'ye yerleşti. Mısır'da kültürel gelişimini tamamlama, edebî yeteneğini geliştirme ve gösterme imkânı buldu. Paris'te şahit olduğu medenî hayattan Mısır'ın da nasibini alması için çaba harcadı. Bu amaçla Mısır gazetelerinde yazılar kaleme aldı. *el-Ehrâm*'ın sahibi Selîm Teḳlâ'nın ölümüyle (1892) bu gazetede birkaç yıl başyazarlık yaptı. 1899'da gazetedeki görevinden ayrılıp Lübnan'ı ziyaret ettikten sonra Kahire'ye döndü. *el-Müʾeyyed* ve *el-Livâʾ* gazetelerinde makaleler yazdı. 1 Haziran 1900'de on beş günde bir çıkan *el-Mecelletü'l-Mıṣriyye* dergisini yayımlamaya başladı. 1902'de malî kriz yüzünden kapanan dergiyi 17 Ocak 1909 tarihinde tekrar çıkardı. 6 Şubat 1903'te kurduğu *el-Cevâʾibü'l-Mıṣriyye* adlı günlük gazetede dört yıl boyunca Arap milliyetçiliği taraftarı siyasal görüşleriyle sosyal reformları ve özgürlüğü savundu. İçten içe Arap bağımsızlığını benimsediyse de Osmanlı Devleti'nde ıslahat taraftarı oldu, Osmanlılar'ı yabancılara karşı daima destekledi, Balkan savaşlarında Osmanlı Devleti'nin tarafını tuttu. Mustafa Kâmil'in milliyetçi-siyasî hareketi ortaya çıkınca onun yanında yer aldı, ona ve diğer milliyetçi önderlere mersiyeler yazdı. Daha sonra gazeteciliği bırakarak edebiyat ve şiire yöneldi, ayrıca ticaretle meşgul oldu.

1912'de ticaret hayatındaki başarısızlığından duyduğu üzüntüyü "el-Esedü'l-bâki" adlı kasidesinde dile getirdi. Ardından Tarım Derneği'ne yardımcı sekreter tayin edilince malî durumu düzeldi. 24 Nisan 1913 tarihinde Mısır Üniversitesi'nde onuruna bir tören düzenlendi. Arap kültür hayatında tiyatro hareketinin canlanması ve aktör Corc Ebyaz'ın Paris'ten dönmesiyle birlikte Mutrân bir çevirmen ve yönetmen (yapımcı) olarak tiyatro hareketine katıldı. Kurucularından olduğu Arap Tiyatro Topluluğu'nun açılışını 30 Aralık 1920 tarihinde yaptı; 1924'te de Lübnan, Suriye ve Filistin'de düzenlediği turlar itibarını arttırdı. 1947'de Arap edebiyatındaki konumundan dolayı Kahire'de yapılan törene önemli Arap devlet adamları